

ВІДГУК

офіційної опонентки доцентки кафедри філософії та культурології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,

докторки філософських наук, доцентки

Ірини ГОРОХОЛІНСЬКОЇ

на дисертаційне дослідження

Юлії ВІНТОНІВ

**«Богопокинутість як філософсько-богословська проблема
середини ХХ століття (за текстами А. Камю та К. С. Люїса)»**,

поданої на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 04 – Богослов'я за спеціальністю 041 – Богослов'я

Актуальність теми дослідження. Трагічні події жорстокої, вкрай несправедливої війни, котру розв'язала проти нашої країни Росія, – це та екзистенційна ситуація, що стійко та багатовекторно впливає на світоглядно-ціннісне самовизначення не тільки вірян, а й тих, хто позиціює себе «безрелігійно». Кожна родина, окрема особа стикаються із досвідом переживання несправедливості від тих бід, які щоденно вриваються у нашу повсякденність (для когось – стрічкою новин і моральними стражданнями, а для багатьох і реальними фізичними стражданнями, а нерідко й загибеллю). Годі додатково говорити власне про страх за життя рідних, а тим паче, про біль від їх втрати. Індивідуальна та суспільна теодицея в умовах війни – це неодмінний світоглядний запит для віднаходження підґрунтя для подальшого облаштування життя віруючої людини, котра, кожна по-своєму, але застановляється над питанням: «На кого Ти покинув мене?». Для невіруючого – це специфічна екзистенційна точка, яка так чи інакше актуалізує нове шукання відповіді на питання про аксіологічні основи Буття, хай до певної міри і в просторі «безбожності». Прагнення справедливого суду не тільки в юридичному, а в духовно-смысловому, метафізичному вимірі, а отже, апелювання до граничних мірил цінностей, неминуче

перемежуються з досвідом відчуття несправедливості та втрати будь-яких моральних орієнтирів. В умовах війни сотеріологічні та есхатологічні мотиви пронизують різні рівні нашого існування особливо інтенсивно.

Уся сукупність переживань за своє «сьогодні» та невпевненість у «завтра» в умовах війни, отже, динамічно впливають на світоглядний і ціннісний вибір, а тому в таких умовах презентувати дослідження щодо феномена «богопокинутості» – дуже на часі. Така дискусія – як ніколи доречна як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Дисертантка обрала собі за фокус дослідження творчість авторів, котрі діяли в ХХ ст. – часі, що досвідом переживань двох світових воєн та жахів тоталітаризму, здавалося б, мав би стати для всіх наступних поколінь уроком і тривкою «вакцинацією» від можливості повернення до трагедій такого масштабу (особливо, в Європі). Але, на жаль, війна, розпочата країною з тоталітарним лідером та імперськими фантомами в головах громадян, знову занурила Європу у жахи війни. І доволі прикметно, що одним з важливих аспектів, ідейних фундаментів цієї війни є релігійний наратив, що обґрунтовується її речниками й у «богословському» (квазі-богословському!) ключі. Тим-то презентація нині дослідження Юлії Вінтонів щодо богословських та філософських аспектів концепту та екзистенції «богопокинутості» – нагальна не тільки через врахування масштабу виконаної нею теоретичної роботи, який розвиває важливі, але ще мало заактуалізовані в Україні, напрямки богословських студій та розширює горизонти української богословської науки. Робота вагома і з огляду на практичну потребу в реаліях ХХІ ст. артикулювати конструктивні богословські наративи щодо переживань богопокинутості особою чи суспільством з огляду на війну та її руйнівний психо-емоційний і ціннісний вплив.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за її темою.

Висновки, здобуті внаслідок дослідження, апробовано на закордонних та українських міжнародних конференціях, наукових програмах і курсах. Ключові результати дисертації авторка ґрунтовно представила в 4 наукових публікаціях, зокрема, 2 з них опубліковано в українських фахових виданнях, 2 – в іноземних виданнях з наукометричною індексацією в базі Scopus. Окрім того, ще у 3 українських та закордонних журналах було додатково висвітлено інші аспекти дисертаційної роботи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність та новизна.

Запорукою вдалого дослідження, як відомо, є чітке формулювання його мети (не стільки на папері, а як конкретного питання – заради чого і яким шляхом буде здійснюватися розвідка), а відтак формування його структури відповідно до завдань та робочої гіпотези, що впливають із поставленої мети. На нашу думку, Юлія Вінтонів, загалом впоралася із цим доволі вдало, що стало ґрунтом послідовного осягнення нею богословських та філософських засад феномена богопокинутості – від ідейно-концептуальних вимірів (біблійне підґрунтя та чітке обґрунтування у досвіді філософської методології значного числа мислителів різних епох) до втілених у житті, переживаннях і сюжетах й образах аналізованих нею письменників – Альбера Камю та Клайва Стейплза Люїса.

Методологія дослідження вихідною позицією має міждисциплінарний підхід: авторка працює на перетині методологічних стратегій богослов'я, літературознавства та філософії. Очевидно, що це вимагає від неї заглиблення в царину філософії релігії, філософської теології, герменевтики та семіотики, здійснення компаративістських й інтертекстуальних узагальнень тощо. Сама дисертантка зазначає, що основними методологічними орієнтирами були «феноменологічна герменевтика Поля Рікера та методологія компаративного богослов'я Катрін Корніл» (с.26). З огляду на предмет дослідження, його основний фокус, богословська

методологічна платформа твориться на ґрунті міжконфесійного (чи навіть надконфесійного) аналізу зі значним залученням літературознавчих методів осмислення художнього тексту. Полісемантичний підхід до тексту задля його «чистішого» розуміння в поєднанні із мета-богословським баченням дозволяють дисертантці залучати до власного *джерельного* поля твори як широкої плеяди теологів, так і філософів і, авжеж, художні, епістолярні та автобіографічні твори аналізованих авторів. Варто окремо наголосити, що чимало цитованих та опрацьованих праць – це роботи іноземними мовами, що демонструє потенціал українських богословів творити спільний дискурс із західними колегами, а також сприяє інтенсивнішому впровадженню в богословський науковий обіг в Україні праць цих авторів.

Обрана дисертанткою відповідно до мети методологія і належно підібрані й ґрунтовно опрацьовані джерельні твори сприяли тому, що дисертаційне дослідження має чітку та логічну *структуру*, покликану забезпечити обґрунтованість, чіткість дослідницьких висновків, випробувати їх «силу» й аргументованість, що в «чистій» науці назвали б «достовірністю».

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження феномену богопокинутості» є цілісним як така собі методологічно-концептуальна експертиза феномена «богопокинутості». Дисертантка не тільки розкриває власні магістральні методологічні пріоритети на шляху до віднаходження відповіді на питання про сутнісні, сотеріологічні та світоглядно-екзистенційні смисли феномена богопокинутості, котрі, як ми вже зазначали, передусім лежать в площині феноменологічної герменевтики Поля Рікера (інтерпретувати тільки зрозумівши іншого як себе) та «богослов'я без стін» Катрін Корніл (діалогічна настанова на порозуміння задля розуміння), але й інтерпретує із перспективи обраного дискурсу богопокинутості біблійні сюжети та символи, а також і філософські концепти та психоаналітичні категорії, що аргументуються Юлією Вінтонів як семантично суголосні із аналізованим нею феноменом («темна ніч душі», фізичний біль, психологічно-емоційне страждання, травма, «смерть Бога»,

saudade, maran'athâ, «туга за Богом» тощо). Завершується розділ аналізом різноманітних богословських підходів до типології досвіду богопокинутості. Сентенція, яка узагальнює перший розділ, на нашу думку, є ядром наукової гіпотези усього цього ідейно-теоретичного дослідження: «Досвід богопокинутості – це не раціональна чи спекулятивна теодіцея та безкрай відчай. Він може починатися як відчай, але через кенозис і прохання “Боже мій, Боже мій...” трансформується в надію» (с.97).

Другий розділ «Богопокинутість Христа: компаративний аналіз вибраних текстів Альбера Камю та Клайва Стейплза Люїса» зосереджено на рефлексії довкола того образу і смислу, який виражається в біблійній оповіді про смерть Христа й, відповідно, Його вигуку «богопокинутості», який ми опосередковано через текст дисертантки уже цитували вище, і який є, на нашу думку, апогеєм символічного «прописання» в євангельську історію «солі» християнського вчення. Богопокинутість Христа Юлія Вінтонів аналізує через призму порівняльного зіставлення ідей, що виражені у творах Альбера Камю та Клайва Стейплза Люїса. Очевидно, що мотивація написання й вихідні безрелігійні / релігійні досвіди авторів «Бунтівної людини» та «Листів до Малькольма» є доволі різними. Але епоха, коли вони творилися, той життєсвіт, який розгортався своєю драматичністю довкола обидвох мислителів – були спільним соціальним та духовним тлом для цих творів. Післявоєнні роки в Європі, коли «богопокинутість» знаменувала дух доби, – надія, пережована відчаєм через переживання кризи – пронизувала мистецтво, філософію, нові богословські студії. Аналізуючи зміст цих двох праць та реакцій на них, дисертантка доходить висновку: «З одного боку, обидва автори намагалися не знецінити досвіду богопокинутості, зводячи його тільки до людських переживань. З другого, вони намагалися підкреслити божественність Христа, яка до цього крику могла видаватися такою, що вилучає людськість. Тільки Бог міг увійти в досвід богопокинутості й лишитися Богом, щоб воз'єднати людину, її духовну розірваність після гріхопадіння» (с.120). Для Камю, Бог, що став людиною –

унікальний релігійний образ, який вивищує християнство серед інших релігійних традицій. Й справді, на нашу думку, саме цей аспект вчення робить християнство релігією, яка дарує наймізернішому маргіналу надію на те, що в очах Господа він володіє потенціалом обоження. Християнське вчення про мету людського існування – подолання власної людськості навіть у відчаї з огляду на надію обоження – це таке собі своєрідне «повстання» проти абсурдності буття, що часто кристалізується в несправедливих стражданнях і випробуваннях. Для Люїса ж феномен богопокинутості Христа – це історія втіхи для людства, що живе у світі, сповненому болями та випробуваннями, а як наслідок – із сумнівами та страхом. Незважаючи на те, що людина може переживати безвихідь та зневіру, саме в цій точці вона може продемонструвати найвищу ознаку християнської віри – любові та довіряння себе волі Господа.

Третій розділ «Богопокинутість Христа як кенозис Бога-Отця: компаративний аналіз вибраних текстів Альбера Камю та Клайва Стейнлза Люїса» окреслює проблему в напрямку деталізації питань про сутність та причини наявності у світі зла й страждання.

Чи є страждання «Божим бичем» (Камю), а чи «мегафоном Бога» (Люїс) – не це основна проблема авторів, а все ж пошук відповіді на питання, чи можуть зло й страждання виправдати те, що через них людина усвідомить власну гріховність, а отже, віднайде шлях до покаяння. Дисертантка обґрунтовує, що Камю «категорично відкидає, що може бути пояснення, яке виправдовувало б страждання та зло, навіть заради віри» (с.166). Люїс же «визначає страждання як лікувальний інструмент, що його Бог використовує, щоб виправити людину» (с.164). Такі умовиводи, звісно, пов'язані в художніх творах із лінією наративу оповіді життя головних героїв та конкретної події. Але вони й про різний досвід письменників у віднаходженні відповіді на питання щодо їхніх переживань під час подібних світоглядних трансформацій. Такий порівняльний аналіз підходів до витлумачення ролі страждань у досвіді богоспілкування та самоосягнення

мотивує дисертантку до роздумів загалом про роль мучеництва у християнстві. Чи повинні страждання та жертвність стати самоціллю християнина, тією високою метою, якої слід прагнути кожному послідовникові Христа, Який пережив досвід хресних страждань? Юлія Вінтонів висновує, що ні, адже такий підхід хибує цілою низкою крайнощів, що спотворюють суть християнства. Тільки досвід особистої зустрічі з Богом може бути метою християнського вчення. Богопокинутість, а отже, й страждання пов'язанні з її переживаннями, – це відчуття, що можуть з'явитися на місці, котре раніше було заповнено досвідом Богоприсутності. Перманентний досвід Богоприсутності – мета життя християнина, яка підтверджується щоразу через євхаристійне єднання з Богом, а також й щоразу це й вибір людини на користь Бога, що «присутній та відсутній одночасно» (с.204) – через довіру в любові й вірі.

Пророблена дисертанткою аналітична робота сприяла формулюванню висновків, які містять елементи наукової новизни й мають потенціал поглиблення богословської науки в Україні.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Юлії Вінтонів вдалося глибоко та багатогранно розкрити ідейно-богословську, філософську та художньо-сміслову грані феномена богопокинутості. Проте маємо низку полемічних міркувань щодо основних стратегій увиразнення ідей роботи. Вони, однак, не заперечують її теоретичної вартості.

1. З одного боку, мета дослідження сформульована зрозуміло – якщо вчитувати її в цілісності тексту і бачити також уже і структуру роботи, й узагальнювальні висновки. Але все ж мусимо констатувати, що мета формулюється якраз заради того, щоб «накреслити» відповідну структуру дослідження ще до початку узагальнення його текстом. Вважаємо, що робота виграла б, якби мета була сформульована так: «на основі вибраних текстів К. С. Люїса та А. Камю дослідити феномен богопокинутості, його передумови, обставини формування та його наслідки». На перший погляд, видається, що ми тільки змінили порядок слів у формулюванні мети, а проте з

формулювання, поданого дисертанткою, вичитується начебто інтенція обмежити своє дослідження *суто* творами Камю та Льюїса, ніби тільки в них і закладено відповідь на питання про суть феномена богопокинутості та її наслідки. Але ж і в актуалізації роботи, і під час розгортання власних богословських та філософських аргументів, дисертантка долає цей власноруч закладений в меті горизонт й демонструє, що праці обраних в предметності дослідження мислителів й справді є лише інспірацією для ширшого і глибиннішого богословського дослідження «феномена богопокинутості, його передумов, обставин формування та його наслідків». Але з іншого боку, таке «обтинання» мети творами двох письменників не мотивує дисертантку більше виходити з царини суто теоретичних узагальнень на практичні сфери, які й актуалізують, за її власним словами, цю богословську розвідку.

2. Звідси й наступне міркування щодо браку навіть спроб демонстрації практичної значущості в сучасності висновків з цієї несумнівно важливої теоретичної розвідки. Очевидно, що теоретичні роботи такого ґатунку повинні з'являтися, особливо в Україні, де богослов'я розвиває власну академічну наукову платформу не так давно. Але Юлія Вінтонів на 19 стор. дисертації слушно зазначає: «У суспільстві виникає багато запитань через неспівмірність страждань та не завжди вдалих спроб богословів і церковних служителів пояснити сенс страждання». А які спроби у практиці служіння були б вдалими? Чи є такі проповіді? Чи були подібні звернення релігійних лідерів в контексті війни, що зараз точиться в Україні? (Або з приводу будь-якого іншого масового лиха, яке спіткало людство останнім часом?) Можливо, сучасні митці якимось реагували й інтерпретували цю проблему? Ми розуміємо, що дисертація має свої межі, а в цьому конкретному випадку й історичні (XX ст.), але все ж доцільною була б екстраполяція ідей роботи на сучасну соціально-ціннісну практику. Це надало б їй додаткових практичних та експертних ефектів.

3. Годі сумніватися: робота справді аналітична, а її положення аргументовані. Але все ж висновки до окремих розділів почасти є лише їх

есенційним завершенням, а не систематизованою відповіддю на поставлені ще у вступі до цієї частини роботи дослідницькі завдання, що є звичним для власне дисертаційних, а не монографічних робіт. Цієї системності та чіткості у відповідях на поставленні перед собою завдання подекуди бракувало, але, з іншого боку, це забезпечує читачеві захоптиву «подорож текстом», а не виключно ознайомлення із «сухими академічними умовиводами». Та й загальні висновки певною мірою компенсують цю лакуну, хоч, знову ж таки, вони мали б завершуватися певними соціально-ціннісними і конкретними моральними аплікаціями, а їх, на жаль, бракує наприкінці загальних висновків.

4. Активнішому «включенню» дисертації в український богословський дискурс сприяло б частіше (їх насправду зовсім обмаль) звернення Юлії Вінтонів до тих богословських праць, які уже наразі є презентовані в Україні й мають певну дотичність до теми її розвідки (в контексті другого та третього розділів це можна було б зробити, адже все ж в Україні наявні дисертаційні розвідки та окремі статті з тринітарної проблематики, питань теодицеї, а також окремими студіями кристалізовані богословські підходи цілої плеяди класиків богословської думки ХХ-ХХІ століття). Тут доречним був би діалог, наприклад, із ідеями українських теологів (і релігієзнавців, що аналізують богословський дискурс) – Андрія Шимановича, Наталії Іщук, Федора Стрижачука та багатьох ін. Очевидно, що робота є самодостатньою та, претендуючи на новизну, не повинна рясно інтерпретувати наявні розвідки, але окреслити лакуни з огляду на актуальний дискурс й власну пророблену працю задля майбутніх перспективних досліджень – це важлива частина завершення дисертації, яка демонструє її конкретний науковий доробок.

5. Цікавою (з точки зору богословської «інтриги») є спроба дисертантки глибинніше розібратися з постаттю Юди Іскаріота. У назві до параграфу Юлія Вінтонів закладає наче розв'язання цієї інтриги «Богопокинутість Юди як «внутрішній спротив Христові»». Гіпотези та

аргументи, наведені в цій частині дисертації, звичайно, мають право на існування. Але якщо богопокинутість – це все таки про надію попри відчай, то чи в підсумку все ж йдеться в контексті Юди саме про це? А чи радше про «боговідреченність», «боговідчуженість»? Будучи одним із 12, володіючи свободою волі, всією мірою тієї людськості, що й апостол Петро в момент відречення, Юда обрав не надію, а безнадію – завершивши свій шлях саме так, як твердить біблійна історія. Ця наша теза є радше не заувагою чи рекомендацією, а реплікою, що потребує власних пошуків відповіді на сформульовані питання.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Попри окремі критичні міркування та рекомендації й з огляду на безперечні теоретичні чесноти аналізованої дисертаційної роботи, констатуємо, що дослідження Юлії Вінтонів – справді має наукову новизну, практичну та наукову вагу. Під час його рецензування текстових запозичень без посилання на відповідне джерело та інших порушень академічної доброчесності не виявлено.

Висновок. Дисертаційне дослідження Юлії Ігорівни Вінтонів на тему «Богопокинутість як філософсько-богословська проблема середини ХХ століття (за текстами А. Камю та К. С. Люїса) – то цілісна, самостійна наукова праця, що збагачує теологічне знання науковими результатами, які мотивуватимуть подальший розвиток різних галузей богослов'я – морального, практичного, пастирського богослов'я тощо, а також відповідно до своєї міждисциплінарної природи – філософії релігії, філософської антропології та герменевтики. Результати дослідження були належно апробовані на численних наукових заходах, а також обґрунтовані в наукових статтях і публікаціях. Дисертація відповідає чинним вимогам наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» зі змінами та доповненнями, внесеними наказом №759 МОН України від 31.05.2019 р., а також вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи

про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Уряду №44 від 12.01.2022 р., зі змінами, внесеними Постановою Уряду №341 від 21.03.2022 р.). Тож її авторка Юлія Ігорівна Вінтонів варта присудження їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 04 Богослов'я, спеціальності 041 Богослов'я.

Офіційна опонентка:

Докторка філософських наук, доцентка,
доцентка кафедри філософії та культурології
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Ірина ГОРОХОЛІНСЬКА

Підпис *Горохолінська І.* засвідчую
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Смирнова А. С.
" 08 " вересня 2023

